

VIZUALNI VOKABULAR U GOVORU DJECE OŠTEĆENA VIDA

Dušanka Vuletić

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.352

Prispjelo: 13. 06. 1988.

SAŽETAK

Prilikom jednog opširnijeg istraživanja ispitan je govor trinaestoro djece oštećena vida u jednoj zagrebačkoj ustanovi za odgoj i obrazovanje slijepa i slabovidne djece koncem 1987. i početkom 1988. godine. Djeci je postavljeno i 12 pitanja kojima se željelo ustanoviti kako djeca oštećena vida upotrebljavaju vizualni vokabular. Formiran je i uzorak od trinaestoro videće djece koja su izjednačena s djecom oštećena vida po dobi i po spolu, a postavljena su im ista pitanja.

Nađeno je da slijepa i slabovidna djeca upotrebljavaju u govoru označitelje vizualnih sadržaja, te da u broju upotrijebljenih "vizualnih" riječi nema statistički značajne razlike između slijepa i slabovidne djece. Statistički značajna razlika nađena je između skupine djece oštećena vida (slijepi i slabovidni) i skupine videće djece u korist ove potonje. Najčešće upotrijebljeni označitelji vizualnih sadržaja u skupini djece oštećena vida i u skupini videće djece su pridjevi, a daleko za njima zaostaju imenice, prilogi i glagoli. Djeca oštećena vida upotrebljavaju "vizualne" pridjeve samo u njihovom doslovnom značenju, videća djeca koriste ih i u prenesenom. U odgovorima gdje postoji mogućnost izbora između pridjeva vizualnog sadržaja i onih koji proistječu iz drugih osjetilnih iskustava videća djeca ravnopravno koriste jedne i druge, dok djeca oštećena vida redovito biraju pridjeve vizualnog sadržaja kao da ih smatraju vrednijim, riječima prestiža. "Vizualni" pridjevi djece oštećena vida nisu nijansirani, a u videće djece jesu. U videće djece ima poredbi i metafora koje proistječu iz vizualnog iskustva, a u djece oštećena vida nisu nađene.

Usudujemo se sugerirati da bi u odgojno obrazovnom postupku trebalo izjednačiti vrijednost riječi koje proistječu iz drugih osjetilnih iskustava s riječima "vizualnog" sadržaja, a "vizualne" riječi učiniti dostupnijima djeci oštećena vida, osim drugim osjetilnim kanalima, putem apstraktnih sadržaja — prenesenim značenjima, što bi bio obratan put negoli u videće djece, ali možda bi vrijedilo pokušati.

U okviru projekta "Evaluacija selektivnih programa za transformaciju nedostatnih i nepoželjnih oblika ponašanja djece i omladine s teškoćama u razvoju", koji izvodi Fakultet za defektologiju, ispitan je govor trinaestoro djece oštećena vida koja su smještena u jednoj zagrebačkoj ustanovi za smještaj takve djece. Tokom ispitivanja govora primijećeno je da djeca oštećena vida rabe i neke označitelje koji pretpostavljaju prethodni vizualni doživljaj označenoga.

Potražili smo u literaturi što o tome kažu drugi autori. Našli smo veoma malo, gotovo ništa. U djelima iz područja logopedije djeca s oštećenjima vida se i ne spominju: samo smo kod West, Ansberry i

Carr (1957), uz opise vrsta sigmatizma, našli i usputnu opasku da se u slijepih sigmatizam može ostvariti kao glas 'f', što se u videće djece ne događa.

Autori pak koji se bave problemima djece s oštećenjima vida, a čija su nam djela bila na raspolaganju, gotovo isključivo pišu o govornim poremećajima u slijepa i slabovidne djece i o njihovu kašnjenju u usvajanju jezične djelatnosti, a ne i o semantičkoj strukturi njihova govora.

Tako M. Oberman (1979. i 1985) obrađuje govor slijepa i slabovidne djece i pronalazi da među njima ima oko 11% one s govornim poremećajima. Radi se o poremećajima ritma i tempa govora, te glasa i ar-

tikulacije. Autorica kaže da su poremećaji blage naravi. Prema tome, i po učestalosti i po stupnju izraženosti posve su usporedivi s poremećajima govora u videće djece osnovnoškolske dobi (Vuletić, 1987).

D. Jergić (1975) govori o 12,5% slijepe i slabovidne djece s govornim poremećajima, no ističe da tzv. čistih slučajeva ima samo oko 5%, jer većina slijepe i slabovidne djece ima i drugih oštećenja koja negativno djeluju na govor. I G. T. Scholl (1986) spominje istraživanja Kirka i Gallaghera iz g. 1983. koji su također našli 5% djece s govornim oštećenjima među slijepom i slabovidnom djecom. D. Jergić (1975), međutim, spominje i siromašan rječnik, te "veoma ograničen broj predstava i njihovu surogatnost". Iako autorica ne eksplicira pojam surogatnosti, mislimo da se iz konteksta može zaključiti da se taj termin povezuje s upotrebom označitelja vizualnog sadržaja s nebuloznim ili nikakvim predodžbama o označenome.

G. T. Scholl (1986) govori o manjku vizualne stimulacije kao uzroku loše kontrole muskulature glave, vrata i trupa, te o neadekvatnoj ili stereotipnoj gestikulaciji i mimici, što spominje i Jergić (1975), no ne govori o posljedicama na govor.

K. A. Ferrel (1986) piše o usvajanju govora u slijepe i slabovidne djece i o njegovu razvoju: spominje gradnju vokabulara, no ne zalazi u njegov sadržaj, a ponajmanje onaj njegov dio koji se odnosi na upotrebu označitelja vizualnog sadržaja. T. Heinze (1986) govori o čitanju kao pomoćnom sredstvu za stvaranju pojmova u djece oštećena vida, no ne navodi kojih, pa možemo opet samo naslućivati da su tu i oni koji se odnose na vizualne sadržaje.

Najviše informacija o upotrebi označitelja vizualnih označenih našli smo kod D. H. Warrena (1981) koji navodi istraži-

vanja Cutsfortha iz g. 1932, koji je našao da djeca oštećena vida nastoje upotrebljavati "vizualni vokabular". On to naziva "verbalizmom" i savjetuje nastavnicima da odvrću slijepu i slabovidnu djecu od upotrebe vizualnog vokabulara, tj. od upotrebe riječi kojima ne znaju sadržaj. Warren (1981) navodi i istraživanja Harleya (1962) koji je našao veći "verbalizam", tj. upotrebu riječi bez značenja, u djece niže kronološke dobi, u one s nižim kvocijentom inteligencije, te u djece s manje iskustva. Sam Warren (1981) naziva upotrebu riječi vizualnog sadržaja "vokabularom bez značenja".

A nas je zanimala upravo ta upotreba "vokabulara bez značenja", tj. upotreba označitelja za označene koji se mogu samo vizualno doživjeti u djece oštećena vida. Pošto smo već u prethodnom ispitivanju govora primijetili da ih djeca oštećena vida upotrebljavaju u govoru, željeli smo ustanoviti koliko ih upotrebljavaju i kako.

Pošli smo od pretpostavki da se označitelji vizualnog sadržaja mogu naći ne samo u govoru slabovidne nego i u govoru slijepe djece, ali rjeđe, te da postoji velika razlika u količini upotrebljivanih "vizualnih" riječi između djece oštećena vida i videće djece u korist ovih potonjih.

Smatramo, naime, da djeca oštećena vida upotrebljavaju malo riječi s vizualnim sadržajem, a da one koje rabe, naučene od videće okoline, ili su prihvaćene kao forma bez sadržaja, ili su pak zadobile neko opće značenje.

Uzorak je bio sastavljen od 13 djece, 10 dječaka i 3 djevojčice; među njima su dvije djevojčice i jedan dječak slijepi, a ostali su teško slabovidni, troje među njima gotovo slijepi. Troje djece ima 8 godina, troje 10 godina, jedan dječak ima 11 godina, troje

12 i troje 13 godina. Petoro ima i drugih smetnji, primjerice lako mentalno zaostajanje (među njima su i dvoje slijepo djevojičice) i motorne smetnje. Trajanje boravka u ustanovi različito je i kreće se od jedne do osam godina.

Formirali smo i uzorak videće djece koju smo izjednačili po dobi i po spolu sa skupinom djece oštećena vida.

Sastavili smo 12 pitanja koja se mogu grupirati kao:

1. pitanja koja zahtijevaju odgovor riječima vizualnog sadržaja, jer je već u pitanjima sadržana jedna sasvim vizualna kategorija. To su:

Što je svijetlo?

Što je mračno?

2. pitanja koja mogu izazvati odgovore u kojima će biti sadržane riječi vizualnog sadržaja, ali se do tih sadržaja može doći i nevizualnim iskustvom:

Što je veliko?

Što je malo?

Što je lijepo?

3. pitanja kod kojih postoji u odgovoru izbor između riječi s vizualnim sadržajem i, rekli bismo, taktilnim i spacioptivnim:

Kakva je ova soba?

Kakva je tvoja majica (košulja, vesta)?

Kakav je snijeg?

Koje cvijeće ti se najviše sviđa?

Zašto?

4. "maskirajuća" pitanja kojima nije bio cilj izazvati odgovore riječima vizualnog sadržaja, a uvrstili smo ih kako se djeca ne bi dosjetila što se od njih traži.

Što voliš jesti?

Voliš li zimu?

Redoslijed pitanja bio je izmiješan. Tako je npr. pitanje "Kakav je snijeg" slijedilo maskirajućem pitanju "Voliš li zimu", između "Što je svijetlo" i "Što je mračno"

ubacivalo se neko drugo ili više pitanja, itd.

Svako je dijete ispitano individualno, a pitanja i odgovori su snimljeni. Zatim su izdvojeni označitelji vizualnih sadržaja za svako dijete posebno i potom svrstani u tri grupe: "vizualne" riječi slijepo djece, slabovidne djece i videće djece.

Već kod izdvajanja označitelja vizualnog sadržaja naišli smo na teškoće, jer nije uvijek jasna granica između vizualnih i drugih sadržaja. Među banalnije dileme spada "bijela kava": riječ "bijela" označava boju, ali je dio sintagme koja ima drugi, jači sadržaj, a pogotovo za slijepu i slabovidnu djecu. Ipak, prevagnuo je formalni kriterij, pa smo je ipak uvrstili u "vizualne" riječi (radilo se o jednom slučaju).

No, javile su se i komparacije kao "plava boja neba", gdje su prve dvije riječi nesumljivo vizualnog sadržaja, no riječ "nebo" ima i drugih sadržaja, ali u ovom kontekstu i ona je boja. Ili pak "roj pčela" u "pahuljice kao roj pčela". Takve su se konstrukcije javile samo kod videćih. Odлучili smo da ih kao cjeline uvrstimo u daljoj obradi u vizualnu kategoriju "komparacije".

U obradi podataka korištene su statističke metode za male uzorke: F testom uspoređene su varijance, a T testom izračunata je statistička značajnost razlika između aritmetičkih sredina.

Brojenjem označitelja vizualnih sadržaja i svrstavanja prema skupinama djece dobili smo ove:

Skupina	broj djece	broj vizual. ozn.	prosjeck v.o.
slijepi	3	18	6
slabov.	10	81	8,1
videći	13	338	26

Zatim je uspoređen broj riječi vizualnog sadržaja kod troje slijepe i desetoro slabovidne djece.

Aritmetička sredina za skupinu slijepe djece je 6, a standardna devijacija je 4,58.

Aritmetička sredina za skupinu slabovidne djece iznosi 8,1, a standardna devijacija je 3,63.

Izračunati F test iznosi 1,59 što predstavlja omjer varijanci skupina. Dobiveni F ne dosiže tabličnu vrijednost $F_t=4,26$ na 0,05 razini značajnosti uz stupnjeve slobode $SS=N-1$.

Kako F test nije pokazao značajnu razliku između varijanci skupina, izračunt je t test. Dobiveni t iznosi 0,83 i manji je od tabličnog $t_t=2,20$ na razini značajnosti od 0,05 uz stupnjeve slobode $SS=N_1+N_2-2$.

Budući da nema statistički značajne razlike između slijepe i slabovidne djece u prosječnom broju upotrijebljenih označitelja vizualnih sadržaja, u daljoj obradi tretirani su kao jedna skupina.

Aritmetička sredina za skupinu djece oštećena vida iznosi 7,61, a standardna devijacija je 3,77.

Aritmetička sredina za skupinu videćih iznosi 26, a standardna devijacija je 9,84.

Izračunati F test iznosi 6,80 što predstavlja omjer varijanci skupina. Dobiveni F premašuje tabličnu vrijednost $F_t=2,69$ na razini značajnosti od 0,05 uz stupnjeve slobode $SS=N-1$.

Prema tome, postoji značajna razlika u upotrebi označitelja vizualnih sadržaja između skupine djece oštećena vida i videće djece.

Dakle, odbacuje se prva pretpostavka prema kojoj slabovidna djeca upotrebljavaju značajno više "vizualnih" riječi od slijepe djece.

Druga je pretpostavka potvrđena: videća djeca upotrebljavaju značajno više "vizual-

nih" riječi od djece oštećena vida.

Ova nas kvantitativna analiza, međutim, nije potpuno zadovoljila. Naime, već u samo istraživanje pošli smo zato što smo primijetili da djeca oštećena vida upotrebljavaju označitelje vizualnih sadržaja. Doduše, pretpostavili smo da je pretežno riječ o slabovidnoj djeci, a u manjoj mjeri o slijepoj, ali ona osnovna konstatacija koja proizlazi iz ovog istraživanja da djeca oštećena vida upotrebljavaju označitelje za vizualne označene, posve je tautološka. Isto tako sasvim je logično da videća djeca upotrebljavaju mnogo više označitelja vizualnog sadržaja od djece oštećena vida; to smo sa sigurnošću očekivali i potvrdili reda radi.

Iznenaduje, međutim, što nema značajne razlike u broju upotrijebljenih riječi vizualnog sadržaja između slijepe i slabovidne djece. Naime, očekivali smo značajnu razliku u korist slabovidne djece, jer ona ostacima vida barem naslućuju vizualni svijet. D. H. Warren (1981) kaže da i malo vida pomaže, te da se "prikladnom strategijom vježbi može pomoći djeci da upotrebljavaju ostatke vida" što im omogućuje i upotrebu vokabulara koji sadrži riječi vizualnog sadržaja. Slijepoj djeci to nije moguće. Pa ipak, nismo našli značajne razlike između slijepih i slabovidnih.

Pomislili smo da bi možda broj godina provedenih u ustanovi mogao dati odgovor na to pitanje; slijepa djeca borave u ustanovi između tri i šest godina, a slabovidna između jedne i osam godina, među njima četiri dječaka po godinu dana. Dakle, očekivali smo da će možda ova četvorica upotrebljavati manje riječi vizualnih sadržaja, pa će utjecati na izjednačavanje skupina. Međutim, analizom njihovih odgovora uvjerali smo se da ni to nije odgovor na našu dilemu.

ja, no u mnogo manjoj mjeri negoli videća djeca.

2. Djeca oštećena vida kao i videća djeca najviše upotrebljavaju pridjeve vizualnog sadržaja, a imenice, priloz i glagoli mnogo zaostaju.

3. Pridjevi vizualnog sadržaja u djece oštećenog vida na konkretnoj su razini, a videća djeca upotrebljavaju ih i u prenesenom smislu.

4. Djeca oštećena vida ne upotrebljavaju poredbe i metafore koje proistječu iz vizualnog iskustva, a njihovi ih videći vršnjaci koriste čak i kad ih se potiče banalnim pitanjima kakva smo u ovom istraživanju postavljali.

I, na kraju, kazali bismo da bi se, možda, iz ovog istraživanja, ma kako ograničeno bilo, mogle izvući i neke pouke. Naime, čini se da djeca oštećena vida adekvatno upotrebljavaju označitelje vizualnih označenih, a posebno onih koje mogu doživjeti drugim osjetilima ili, kombinirano, ostacima vida i drugim osjetilima.

Međutim, čini nam se također da djeca oštećena vida pretpostavljaju označitelje vizualnih sadržaja označiteljima koji proistječu iz drugih iskustava. "Vizualne" ri-

ječi kao da više vrijede od ostalih, one su riječi prestiža. Držimo da bi trebalo razbiti taj kompleks, učiniti ravnopravnima označitelje koji proizlaze iz raznih osjetilnih iskustava.

I još nešto: apstraktna upotreba označitelja vizualnih sadržaja možda bi pomogla djeci oštećena vida da shvate i njihov primarni sadržaj; dakle, obratni put negoli u videće djece, ali možda bi vrijedilo pokušati. Tada se ne bi radilo o "verbalizmu", o "surogatnosti", "vokabularu bez značenja", kako autori nazivaju upotrebu označitelja vizualnih sadržaja u djece oštećena vida.

I da završimo riječima slijepa starca iz Miloševog Bijelog klauna: "Slušaj, dječčaće, ja boje ne gledam očima. Ja ih mogu namirisati, mogu ih opipati ili čuti. Zelena miriše na travu, bijela je hladna, ima je najviše kad padne snijeg, crvena je topla, razlijeva se iz vatre, toplija od žute jer žuta je boja dana, boja Sunca, prozirna je boja glatka kao led, ili staklo, smeđa se čuje iz daljine kada zvona zvone, vjetar donosi sivu, a često i kišu. Plava je duboka ili visoka..."

LITERATURA

1. FERREL, K. A.: Early Childhood, Ed. G. T. Scholl: Foundations of Education for Blind and Visually Handicapped Children and Youth: Theory and Practice, American Foundation for the Blind, Inc., New York, 1986, pp. 119–135.
2. HEINZE, T.: Communication Skills, Ed. G. T. Scholl, Foundations of Education for Blind and Visually Handicapped Children and Youth: Theory and Practice, American Foundation for the Blind, Inc., New York, 1986, pp. 302–314.
3. JERGIĆ, D.: Govorni poremećaji u djece oštećena vida i njihov tretman, Zbornik radova Jugoslavenskog savjetovanja o problemima glasa i govora, SDDJ, Zagreb, 1975, pp. 165–175.
4. OBERMAN, M.: Neke implikacije poremećaja govora u djece oštećena vida na njihov uspjeh iz materinskog jezika, Acta defectologica 1–2, Priština, 1985, pp. 69–74.
5. OBERMAN, M.: Poremećaji govora u djece oštećenog vida, mag. rad, Medicinski fa-

kultet Sveučilišta u Zagrebu, 1979.

6. SCHOLL, G. T.: Growth and Development, Ed. G. T. Scholl: Foundations of Education for Blind and Visually Handicapped Children and Youth: Theory and Practice, American Foundation for the Blind, Inc., New York, 1986, pp. 65–81.
7. SCHOLL, G. T.: Visual Impairments and Other Exceptionalities, Ed. G. T. Scholl: Foundations of Education for Blind and Visually Handicapped Children and Youth: Theory and Practice, American Foundation for the Blind, Inc., New York, 1986, pp. 137–144.
8. VULETIĆ, D.: Govorni poremećaji — Izgovor, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
9. WARREN, D. H.: Visual Impairments, Ed. J. M. Kauffman and D.P. Hallahan, Handbook of Special Education, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1981, pp. 195–221.
10. WEST, R., M. ANSBERRY and A. CARR: The Rehabilitation of Speech, Harper and Row, New York, Evanston and London, 1957.
11. MILOŠ, D.: Bijeli klaun, Mladost, Zagreb, 1988.

THE VISUAL VOCABULAR IN THE SPEECH OF VISUALLY IMPAIRED CHILDREN

Summary

During one broader investigation the speech of thirteen visually impaired children in one Institution for education of visually impaired children was tested at the end of 1987 and at the beginning of 1988. Children were asked 12 questions which purpose was to find out how are visually impaired children using visual vocabulary. The sample of thirteen children with normal vision was formed. That sample was equivalent to the sample of low vision children regarding sex and age and was asked the same question.

It was found that blind and low vision children are using in their speech the same markers of visual contents and that in the number.

Among used "visual" words there is no statistically significant difference between blind and low vision children.

Statistically significant difference was found between the group of visually impaired children (blind and low vision) and the group of children with normal vision in favour of the group of children with normal vision.

The most frequently used markers for visual contents among visually impaired children and among children with normal vision were adjectives and far below them were nouns, adverbs and verbs. Visually impaired children are using "visual" adjectives only in their verbatim, while children with normal vision use them in transferred sense. In responses where there exists the possibility of making choices between the adjectives with visual content and those coming from other sense experiences, children with normal vision equally use both sorts of adjectives. Visually impaired children often use adjectives with visual content so it looks like they are more valuable for them, like they are prestige words. "Visual" adjectives used by visually impaired children are not nuanced and those used by children with normal vision are. Children with normal vision use comparisons and metaphors coming from visual experience, while in visually impaired children those were not found.

We are suggesting that in the educational procedure the value of words coming from other sense experiences should be equalized with those words having "visual" content. At the same time "visual" words should become more accessible to visually impaired children, not only through other sense channels, but through abstract contents and verbatim, what would represent the reverse way than is happening in children with normal vision, but it may be worth trying.